

Martin Tichý / Věra Hradečná

Knihy Lubomíra Vejražky *Nezhojené rány národa* pohledem historika a pamětnice

Na konci minulého roku vyšla objemná, svým formátem i vnějším zpracováním výrazná kniha, jež čtenáře zaujme nejen svým obsahem, ale i důrazem na výtvarnou stránku. Již na první pohled je zřejmé, že autor a realizační tým připravující výsledný text do tisku si dali záležet na detailní úpravě díla, jehož výsledná podoba je důstojně střízlivá, a přesto svým způsobem monumentální; což koresponduje s tím, co a jak autor na stránkách knihy zaznamenal, jakož i s motivací toho, proč byla kniha napsána a vydána.

Přiblížit život politických vězňů, jejich rodin, příbuzných, potomků a přátel na základě jejich vzpomínek a současně nahlédnout na historické události právě z pohledu těchto osob, obětí represí, je úkol nesnadný a nevděčný. Autor, profesí nikoliv historik, se pokusil téma promyslet a popsat v jakési úplnosti, přiblížit historii oné doby, tedy konce čtyřicátých let a následného desetiletí, doslova prožitkem „obětí“ (byť mnozí by s takovýmto označením nesouhlasili), popisem represí. Při líčení jednotlivých událostí a zejména lidských osudů se nevyhýbal ani psychologizujícímu ztiternění. Obsah knihy, respektive názvy jednotlivých kapitol, o tomto pokusu o úplnost leccos napovídají: Síla strachu, Vykonavatelé zla, Pomsta rodinám, Vězni, Vzdálené naděje, Zlá volba, Síla represe a její projevy v osobních vztazích atd. Autor se mohl opřít o již publikovanou literaturu, leccos z toho, o čem psal, je již k dispozici, zejména tematicky vyprofilované studie, vzpomínky jednotlivců, edice dokumentů, dílčí monografie i rozsáhlá díla. Přesto práce, mající význam syntéz, nejsou prozatím k dispozici, alespoň ne v onom zaměření a rozsahu, jakým se vydal Lubomír Vejražka.

Za připomenutí stojí dvojí skutečnost: autor patří k tzv. střední generaci, která si velmi dobře pamatuje pozdní normalizaci, nikoliv ale dobu padesátých let, která je spojena s nejhrošími projevy režimu u nás; profesí není historik, jeho zájem o minulost pramení z přesvědčení, že za minulostí nelze udělat onu příslovečně tlustou čáru ani ji omlouvat, neboť akt omluvy není vyhrazen nikomu jinému než pouze přímým aktérům, přesněji obětem. Naše pochopení minulosti by mělo vycházet z toho, že ji poznáme. Poznání však nepramení z lhostejnosti nebo relativizace minulosti a obecně sdílených hodnot, případně přesvědčení. O hodnotovém žebříčku Lubomíra Vejražky svědčí jeho práce ve Výtvarném centru pro děti s postižením Sněženka. O jeho zájmech knihy, jejichž je autorem.

Knihy *Nezhojené rány národa* je v mnoha ohledech nevšední. Patří podle mého soudu ve svém tematickém a obsahovém vymezení mezi výrazné, přesto však zapadlé vydavatelské počiny minulého roku. Ten, kdo by chtěl knihu podrobit běžné kritice či ji recenzovat bez toho, aby akceptoval autorovu tvůrčí intenci a způsob zpracová-

Kniha Lubomíra Vejražky *Nezhojené rány národa*

ní, narazí na nejedno úskalí. Kniha, žánrově těžko zařaditelná, se vymyká běžnému hodnocení. Pravdu má Otto Kufa, v letech 1949–1960 politický vězeň, jenž napsal, že kniha *není odbornou historickou publikací, ale ani beletrií*; toto kompendium lidských osudů (a toho, co vnímáme a popisujeme jako zakladatelské desetiletí komunistického režimu) nelze ani označit za literaturu faktu, která má u nás dlouhou tradici i přízeň čtenářů. Jde spíše o kroniku, v níž se ani tak nedbá na chronologii historických událostí jako spíše na osud společnosti lidí, jejichž životy byly spojeny s totalitárními projevy moci v čase komunistického režimu.

Kronika v obecném významu, pomíneme-li její zákonem podmíněnou podobu pravidelných zápisů v obcích (zákon o kronikách obcí č. 132/2006 Sb.), neznamenává děje dávné historie, měla by však popisovat – a většinou i popisuje – dobu dvou až tří generací, přičemž by sama měla být dokumentem doby. Lubomír Vejražka v rozsáhlém, nejednou kronikářsky květnatě vystavěném textu zachytil vyprávění pamětníků, jejichž osudy propojil s popisem doby. S jeho sondami do historie (a s tím, jak a v jakých souvislostech je popisuje) by bylo možné – a občas je i nutné – polemizovat (například Zastavení šesté, 15. kapitola: Nástin důvodů příchodu represivního komunistického systému). Nebýt ale jedné skutečnosti: Vejražkovo přibližování historie, akcent, s nímž popisuje jednotlivé události, je více literárním zmocněním se historie za pomoci úzce vyprofilovaných sond, soudů a názorů než odborně pojatým narativem o minulosti. Přesto má celá autorova intence, výstavba textu, řazení jednotlivostí a jejich skládání do celku promyšlený ráz, jemuž nelze upřít značné intelektuální úsilí, podané ve výsledku až s básnickou licencí, což umožnilo autorovi užívat metafor a vtěsnat tak popis různě interpretovatelných událostí do několika vět, slov či výrazově účinné zkratky.

Stylovou jednotu, přes mnohost osudů a popisovaných událostí, udržuje nejen samo téma knihy, zacílené ani ne tak na vnější popis doby jako spíše na její pochopení prostřednictvím lidských osudů a dobrání se smyslu jejich motivace a konání. Lubomír Vejražka nerozbíjí text jmény mnoha pamětníků, na základě jejichž vyprávění vystavěl mnohovrstevný příběh doby. Právě ono anonymní splétání pomocí líčení vnitřního i vnějšího světa jednotlivců má v sobě rys jakési autentické objektivizace, personifikované osobou strýce, komentátora a průvodce knihou. Co by odbornému textu muselo být vytknuto, je zde vlastně předností: zkoumavým nahlédnutím do duše i vnější schránky člověka; nejen pamětníků, ale i čtenářů, v nichž by autor podle svých slov rád podnítil životní úsilí v hledání lepšího „já“. Je v tom cosi naléhavého, neukotveného, ne každý čtenář může mít pro tento přístup pochopení, jiný však v takto pojatém způsobu vyprávění může nalézt vážný, byť idealisticky pojatý pokus o připomenutí křivd, k nimž nelze být lhostejný a které je nutné připomínat.

Právě v tomto dialogickém konfliktu čtení Vejražkova textu lze nastínit problém našeho přístupu k minulosti, době, událostem, problémům a lidem, jimž je tato kniha věnována. Kroniky, jak bylo výše naznačeno, vypovídají o době, v níž jsou psány, samy jsou jejím dokumentem. Naše doba, současnost a to, jak vnímáme poměrně nedávnou minulost, zpřítomněnou navíc stále žijící generací pamětníků, je v knize *Nezhojené rány národa* vymezena již názvem knihy, neboť její titul je metaforou o nás samých. Rány asociují zranění a ty zase bolest, tedy stav mezní situace. V intencích

metafory lze připomenout jinou skutečnost. Za minulostí nelze udělat tlustou čáru, nelze ji vytěsnit. Autor přesto připomíná situace, v nichž ona příslovecná tlustá čára má smysl. Tam, kde zabraňuje nesnášenlivosti a zběsilým a slepým emocím. Zároveň v závěru knihy upozorňuje na žonglování s pojmy, frázemi, které se staly součástí medializovaného obrazu minulosti, případně „jazykem“ politiků, na rozměňování významu slov, sdělení a vnímání událostí pomocí banalizovaných obrazů a příměrů (kolikrát bylo zneužito sousloví *komunistický puč*, *komunistický kriminál*, *komunistické metody* při „popisu“ dnešní doby). Ti, co je v těchto banálních souvislostech vyslovují, na jedné straně dávají jasně najevo, že za těmito souslovími je skryto zlo, bolest, nespravedlnost, zničené životy, osudy rodin. Na straně druhé je užívají v souvislostech naprosto nesouměřitelných s jejich původním významem.

I proto ve třináctém zastavení (příhodně nazvaném *Nezhojené rány národa*) hledá Lubomír Vejražka odpověď na otázku, proč naše společnost (po)zapomněla na krutosti padesátých let: *Kde vzít čas na vypořádání se s minulostí? Kdy převládla počáteční neinformovanost, za níž chybělo pochopení, rozhled a jasnozřivost [...]*(a snad i věří, že, pozn. aut.) *Nebyl v tom zlý zájem*. Odpovědí bylo a je více. Autor připomíná úsilí české společnosti z devadesátých let, politickou i ekonomickou transformaci, úsilí o nové mezinárodní zakotvení státu v euroatlantických strukturách a aliancích. Společnost nového státu se snadněji identifikovala s úspěchy sportovců (Nagano 1998), hrdinů moderní (mediální) doby, jejichž úspěchy byly nezpochybnitelné, společnost, sousedské vztahy a rodiny nerozdělující. Také však toužebně očekávané, neboť realita konce devadesátých let zaostávala za očekáváním veřejnosti. Další zproblematizování vlastní minulosti nebylo na pořadu dne. Zvláště když byla česká společnost konfrontována s jiným historickým tématem, „novým“ pohledem na odsun (vyhnání) sudetských Němců. Otevírat, zejména však systémově řešit nové, víceméně vnitřní, tj. české otazníky dějin, učit se na ně odpovídat a přijmout je jako součást vlastní (problematické) minulosti neměla, zdá se, česká společnost ani sil, ani vůli. Přes mnohé snahy, jež nezůstaly nakonec bez výsledku a v rozmezí mnoha let, vlastně desetiletí, byly do jisté míry úspěšné, ukotvené i institucionálně (ÚDV, ÚSTR) nebo v zákonech: Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu (č. 198/1993 Sb.), Zákon o účastnících odboje a odporu proti komunismu (č. 262/2011 Sb.).

Tento proces vyrovnání se s minulostí však nikdy nebyl přijímán jednoznačně a takto i medializován, budil a budí u části veřejnosti rozpaky, diskuse, odmítání ve jménu zbytečnosti či nekonceptnosti, byť byl a je v mnohém identický s procesem v postkomunistických zemích střední a východní Evropy.

Kniha je opatřena předmlouvou Mudr. Jiřího Jedličky a emeritního profesora univerzity v San Diegu Ivo Karla Feierabenda, jenž napsal jednu z možných charakteristik této knihy, jejíž smysl vidí mimo jiné v důrazném příspěvku k *boji o minulost*. *Boj o minulost*, tato slova jsou ve Feierabendově předmluvě vyznačena uvozovkami, snad ve smyslu intence, že jsou odněkud převzata, či v připomenutí, že „boj o minulost“ nelze vést bez elementární znalosti minulosti samé. Dovolím si s tímto detailem Feierabendovy předmluvy nesouhlasit, chápu jej však jako generační. Nemyslím si, že o minulost se má bojovat. Slovo boj evokuje násilí, a to přesto, že zde má význam

Kniha Lubomíra Vejražky *Nezhojené rány národa*

metafory vymezující jinak legitimní úsilí spisovatelů, historiků a intelektuálů, jež je naprosto samozřejmou součástí našeho poznávání minulosti a případného vyrovnávání se s ní. Minulost se má poznávat, připomínat, interpretovat, poté se snad lze nadít poučení z ní. Připomínám to právě proto, že dílo Lubomíra Vejražky, knihu *Nezhojené rány národa*, nevnímám jako prostředek, jímž by se dal vést boj o minulost, nýbrž jako akt jejího připomenutí, v němž jsou obsaženy další otázky, nejistoty a doposud nepoznané skutečnosti, taje lidských osudů. Autor nabídl jednu z možných cest, díky níž lze minulost přiblížit dnešnímu čtenáři tak, aby nebyla zapomenuta tato její velmi bolestivá a patrně i nepříjemná (sou)část nás samých. Ne zvolil cestu konfrontace, boje, ale pochopení a připomenutí, a to i těch aspektů minulosti, které vedly k ambivalenci její recepce v české společnosti, již bohužel nelze vždy považovat za dialogickou, nýbrž občas i za konfrontační.

◆ Martin Tichý

Přede mnou ležící objemná kniha mě zaujala už svým vzhledem. Málo užívaná antikva Vojtěcha Preissiga, použitá negativně v ploše barvy zaschlé krve, s černou kresbou, svými nalomenými tvary zdůrazňuje název. Je použita i v titulcích jednotlivých oddílů knihy a její litery spoluvytvářejí působivost textu.

Dala jsem se hned do čtení... a byla to až příliš velká porce. Padesátá léta jsem prožila jako dítě v rodině politického vězně, a tak se zájmem sleduji každý další pokus o vyplnění mezer v poznání událostí a přiblížení atmosféry této doby. Autor ji neprožil, zná ji jen z vyprávění hodnověrných svědků, svých příbuzných a přátel. A tato svědeckví jakoby sám, a často násobně, prožívá.

Téma padesátých let minulého století stále oslovuje literární i filmové a televizní tvůrce. Vyšlo několik monografií a memoárů (Robert Sak: *Život na vidrholci* – o Bedřichu Fučíkovi; Hana Pražáková: *Nadějí tu žijem*; Dagmar Šimková: *Byly jsme tam taky*), vyšly i dokumentárně pojeté tituly (Milan Drápala: *Na ztracené vartě Západu*; Zora Dvořáková: *Navzdory nenávisli a mstě*), bylo natočeno několik rozhovorů a dokumentů (Helena Třeštíková: *Vyloučení z literatury*, Josef Císařovský: *Proces H, Sny o tátovi*) – to vše jen namátkou. Kniha Lubomíra Vejražky se od nich odlišuje pojetím i šíří záběru.

V první předmluvě ke knize cituje Ivo Karel Feierabend francouzského arcibiskupa Oliviera Berrangera: [...] *žádná společnost nemůže žít sama se sebou v pořádku a pokoji na základě falešné a potlačené minulosti, stejně jako žádný jednotlivec nemůže tak žít*. Jako by tato myšlenka předznamenala autorovu mnohaletou snahu o literární zpracování minulých dějů. V obsáhlém několikastránkovém úvodu objasňuje svůj záměr a důvody k napsání knihy, vysvětluje svůj přístup, nepovažuje se ani tak za tvůrce jako spíše za prostředníka.

Nevypráví jednotlivé příběhy, na nichž by demonstroval tíhu doby. Z mnoha svědeckví vybírá podobné zážitky a v jednotlivých kapitolách je sdružuje, aniž by zevšeobecňoval. Někdy krátce charakterizuje osoby a jejich společenské zařazení, pak zachycuje jejich traumata, jejich pocity, ztrátu i znovunalezení nadějí, bolesti z odloučení i radosti ze shledání, hořkost i bezmocný vztek. Líčí život vězňených, jejich zatýkání,

Martin Tichý / Věra Hradečná

mučení, vynucená doznání k neexistujícím vinám, způsob přežívání v lágrech, kde pomáhala hlavně víra, ale také humor; přibližuje pronásledování, příkoří a ústrky, kterým byly vystaveny jejich rodiny.

Z vlastní zkušenosti vím, kolik statečnosti musela prokázat moje maminka! Jako mnohé jiné nás komunisté vystěhovali z bytu – z důvodu tátova „zajištění“. Předtím jsme zažily domovní prohlídky. Maminku několikrát odvezli k výslechu, dvakrát v noci. Moje malá sestra z úleku onemocněla, každou noc plakala, trvalo to skoro půl roku a i potom se často budila s pláčem. Přestaly jsme se smát a začaly se bát... Maminka neměla šanci získat práci podle svého vzdělání, háčkovala čepice a kabátky za mízný plat, topily jsme jen v mrazech a jen díky pomoci přátel jsme jakžtakž žily.

Názvy oddílů knihy (je jich celkem čtrnáct, autor je nazývá podle křížové cesty zastaveními) z padesátých let nepřekvapují; *Síla strachu*, *Vykonavatelé zla*, *Pomsta rodinám*, *Vězni*, *Vzdálené naděje*, *Bolestivé návraty*... Kapitoly popisují někdy souvisle, jindy heslovitě probíhající děje a situace. Vypravěčem a komentátorem je strýc, postava spojující jednotlivé epizody. Vnitřní život postav je autorem zpracován beletristicky, místy připomíná scénář dramatu. Citlivě popisuje vývoj smýšlení mladých, přechod nadšení ve zklamání a strach. Vykresluje podrobně praktiky StB hraničící s terorem a neštítící se zločinných metod. Při četbě se mi vracejí vzpomínky nejen na padesátá, ale i na další léta, na roky po tátově návratu... Před námi dcerami nikdy nemluvil o výsledcích, o mučení... ale nesměly jsme se ho dotknout, lekal se... Pokud mluvil o lágrech, tak to byly historky spíše k smíchu, svědčící o zbedněnosti bachařů, ne o jejich krutosti. V knize je popsána příhoda, kterou nám táta vyprávěl, příhoda s táborovým vysíláním tiskové konference Viliama Širokého. Ten tvrdil, že *v Čěezer není ani jeden politický vězeň*. A po otázce francouzského novináře, *kde se nachází dr. Evžen Löbl*, nebyla slyšet odpověď tehdejšího premiéra, ale Löblovo *zde* na apelplacu tábora. Další „veselá“ příhoda: V lágru musela být provedena výzdoba k výročí VŘSR. Instalaci praporů a „vercajku“ svěřili bachaři vězňům, ale text si vzali na starost sami. A tak se na baráku objevil nápis *NÁŠ LID ZDRAVÝ VŘSR*. Po nesmělém upozornění ze strany vězně odvětil velitel: *Netárajte somárčiny, veď sa hovori: aký – zdravý!*

Rány z padesátých let nejsou otevřeny ve všech čtrnácti zastaveních. V některých obnažuje autor rány pozdější, rány z období bratrské intervence, z období následující normalizace. V těchto kapitolách, kterým říká „nadčasové“, se poctivě zamýšlí nad naší historií, ač není historik. Uvažuje o příčinách sílícího vlivu komunismu v letech před 2. světovou válkou a po ní, o důvodech vítězství KSČ ve „svobodných“ volbách u nás v roce 1946, o zaslepenosti našich politiků, příliš spoléhajících na demokratické tradice. Pátrá po příčinách bezmezného příklonu nových vládců k Moskvě, popisuje jeho projevy. Cituje lživá hesla z dobových materiálů. Sleduje práci tzv. vyšetřovacích komisí, která přinesla jen bezzubá usnesení, nikoli naději na změnu. Hledá stopy „prozíření“ u dříve nadšených svazáků, později nadšených budovatelů socialismu „s lidskou tvář“i. Na projevu Ladislava Lise v parlamentu (1990) ukazuje postupné vystřízlivění stranického funkcionáře. Po srpnu 1968 vznikaly sílícími a deformujícími normalizačními tlaky další rány. Prověrky. Zákazy. Sledování. Pronásledování. Věznění. Nebyly to sice rány smrtelné, ale umrtvující a ochromující. Málokdo našel sílu vzdorovat útlaku strany, která si uzákonila „vedoucí úlohu“ ve státě, existenci

Kniha Lubomíra Vejražky *Nezhojené rány národa*

podmiňovala schválením „poučení z krizového vývoje“ a zrušila několik málo občanských svobod z období tzv. Pražského jara. Jak víme, totalitní zvůle pokračovala ještě dvacet let. A dnes se najdou „vědci“, kteří vidí totalitu jen v letech padesátých.

Kniha Lubomíra Vejražky přináší kromě zpracovaných faktů i zamyšlení nad dobrem a zlem v člověku, úvahy o vině, trestu a odpuštění, úvahy o jsoucnu. Ale především nabádá čtenáře, aby pro současnost a její problémy nezapomínal na minulost, protože v ní je často obsaženo řešení těchto problémů. Ale jde jistě také o to, jak tuto knihu dostat ke čtenářům. Mohla by jim pomoci zorientovat se v minulosti a chápat i současnost. Výuka historie ve školách má značně rozdílnou úroveň, jak vím od svých vnoučat. Ale nevím, zda právě tuto knihu jsou např. středoškoláci schopni číst. Měli by si ji přečíst hlavně učitelé dějepisu, kteří mají o naší totalitní minulosti zkreslené představy. Možná jich trochu ubylo, ale jistě existují. Proto asi mají komunisté ve volbách stále tolik hlasů.

◆ Věra Hradečná

VEJRAŽKA, Lubomír: *Nezhojené rány národa*. Baset, Praha 2012, 720 stran.